

ПО РОМАНУ ЂОРЂА ЛЕБОВИЋА

SEMPER IDEM

ОД РАЈА ДО ПАКЛА, САЗРЕВАЊЕ, ПРЕДСКАЗАЊА / ВЕЛИКИ СУНОВРАТ

НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ СОМБОР

УТОРАК 29. СЕПТЕМБАР

BASED ON THE NOVEL BY ĐORĐE LEBOVIĆ

SEMPER IDEM

FROM HEAVEN TO HELL, MATURING, OMEN / GREAT FALL

NATIONAL THEATRE SOMBOR

THURSDAY, SEPTEMBER 29TH

Драматизација, режија, сценографија и избор
музике: ГОРЧИН СТОЈАНОВИЋ
Костимографкиња: ЛАНА ЦВИЈАНОВИЋ
Композитор: АЛЕКСАНДАР ВАЦИ
Кореографкиња: ИСТА СТЕПАНОВ
Асистенткиња редитеља: ТИЈАНА МАРКОВИНОВИЋ

Dramatization, Direction, Set design,
and Music selection: GORČIN STOJANOVIĆ
Costume design: LANA CVIJANOVIĆ
Composer: ALEKSANDAR VACI
Choreography: ISTA STEPANOV
Assistant director: TIJANA MARKOVINOVIĆ

Улоге Cast

МАРКО МАРКОВИЋ	MARKO MARKOVIĆ
ИВАНА В. ЈОВАНОВИЋ	IVANA V. JOVANOVIĆ
САША ТОРЛАКОВИЋ	SAŠA TORLAKOVIĆ
БИЉАНА КЕСКЕНОВИЋ	BILJANA KESKENOVIĆ
СРЂАН АЛЕКСИЋ	SRĐAN ALEKSIĆ
БРАНИСЛАВ ЈЕРКОВИЋ	BRANISLAV JERKOVIĆ
ДАНИЦА ГРУБАЧКИ	DANICA GRUBAČKI
НИНОСЛАВ ЂОРЂЕВИЋ	NINOSLAV ĐORĐEVIĆ
ЕРВИН ХАЏИМУРТЕЗИЋ	ERVIN HADŽIMURTEZIĆ
АЛЕКСАНДАР РИСТОСКИ	ALEKSANDAR RISTOSKI
НЕМАЊА БАКИЋ	NEMANJA BAKIĆ
БОГОМИР ЂОРЂЕВИЋ	BOGOMIR ĐORĐEVIĆ
ВАЊА НЕНАДИЋ	VANJA NENADIĆ
МИЛИЈАНА МАКЕВИЋ	MILIJANA MAKEVIĆ
ДРАГАНА ШУША	DRAGANA ŠUŠA
ПЕРО СТОЈАНЧЕВИЋ	PERO STOJANČEVIĆ
ПРЕДРАГ ГРУЈИЋ	PREDRAG GRUJIĆ
СТЕФАН БЕРОЊА	STEFAN BERONJA
ОЛГИЦА НЕСТОРОВИЋ	OLGICA NESTOROVIĆ
ДАВИД ТАСИЋ ДАФ	DAVID TASIĆ DAF

Представа траје око 6 сати, укључујући три паузе

The play is about 6 hours long, with three intermissions

ПИСАЦ

Питао сам деду Адолфа где се налазе рајеви. Он ме је упозорио да се не каже „рајеви“, већ „рај“. „Нема рајева. Постоји само један рај“, рекао је. „Где је он?“, упитао сам. „Нигде, рај не постоји. Обична измишљотина! Треба да верујеш само у оно што можеш видети и опипати“ (одговорио је деда). Нисам био задовољан његовим одговором: најпре је рекао да постоји само један рај, а после је тврдио да рај не постоји зато што се не види. Ни глад се не види, нити се може опипати, а ипак постоји. Питао сам моју Дади где се налази рај. „Тамо где су анђели, тамо је рај“, одговорила је моја Дади. Она је на сва моја питања имала одговоре, за разлику од моје мајке која је често знала да каже: „Не постављај сувишна питања.“

Ђорђе Лебовић: Одломак из романа *Semper idem*

ЂОРЂЕ ЛЕБОВИЋ (СОМБОР 1928—БЕОГРАД 2004)
Српски писац, драматург и сценариста.

Као петнаестогодишњак, због свог јеврејског порекла, бива интерниран у злогласне немачке концентрационе логоре Аушвиц, Маутхаузен и Саксенхаузен. Горка искуства стечена у рату оставиће касније дубок траг у његовом делу. Након рата, 1947. започиње студије на Техничком факултету у Београду, одакле 1948. прелази на Одсек за филозофију Филолошког факултета, где дипломира 1951. Био је управник драме у Београдском драмском позоришту од 1979. до 1981. Ђорђе Лебовић је оснивач и први председник Удружења драмских писаца Србије. Један је од оснивача Београдског круга. Године 1992, због разбуктавања национализма и рата, са породицом напушта Београд и сели се у Израел, одакле се вратио 2000. и до смрти писао свој недовршени роман *Semper idem*.

У својим драмама, евоцирајући успомене из детињства, Лебовић је покушавао да дође до одговора на питања везана за најдубље

и најзаумније процесе који у људима покрећу жеђ за деструкцијом у условима створеним ратом.

Драме и радио-драме: *Небески одрег* (са Александром Обреновићем, Стеријина награда за текст, 1957), *Светлост и сенке*, *Сахрана обично почиње појодне*, *Шарлајман* (са Ј. Лешићем), *Три прошеске*, *Халелуја* (Стеријина награда за текст, 1965), *Викторија* (Специјално признање за текст на Позорју 1968), *Усамљена томила*, *Пали анђели*, *Лујка са креветца бр. 21*, *Долња земља* (по роману Милан Неранчић Јакова Игњатовића), *Раванград 1900* (по приповеци Вељка Петровића), *Сенџандрејска райсодија* (по мотивима дела Јакова Игњатовића), *Војник и лујка*, *Десећ постојашка до лудила* (рукопис), *Кактуси и руже*.

Поред позоришних, радио и телевизијских драма, радио је сценарије неких од најпознатијих филмова са простора бивше Југославије, као што су *Мост*, *Валтер брани Сарајево* и *Партизанска ескадрила* Хајрудина Крвавца.

РЕДИТЕЉ

Какву поруку ћете публици послати кроз ваше читање романа *Semper idem*?

Нећемо слати поруке, али се надам да ће публика проћи кроз интензивно искуство. Опет се позивам на пробе, дакако. Велику тему људске пролазности која наткриљује Лебовићев роман, варирамо у многоструким њеним ткањима, од односа према религији и Богу, преко сазревања младог бића кроз суочавање са феноменом смрти, најпре као делом живота, а затим и као формом насиља над принципом постојања, све до односа према животу као ефемерној, али неодољивој чињеници – или како у представи и роману каже Ујка Матија: „Живот је велика говнарија, али нам је свима драг.“

Борка Требјешанин: *Нежност у суровој прици* – разговор са Горчином Стојановићем (*Полишика*, 22. 11. 2019)

Горчин Стојановић (САРАЈЕВО, 1966)

Завршио Прву гимназију. Позоришну режију дипломирао на Факултету драмских уметности у Београду, у класи професора Дејана Мијача и Егона Савина. Режирао тридесетак представа по текстовима Шекспира, Ведекинда, Стерије, Нушића, Биљане Србљановић, Карла Крауса, Фасбиндера, Толера, Лорке, Бојића, Пекића, Андрића и других аутора, у већини београдских позоришта, у Скопљу, Сарајеву, Сомбору. Режирао два играна филма, *Убиситво с предумишљајем* (1995) и *Стиршљен* (1998), и две телевизијске серије, *Лисице* (2002) и *Оно као љубав* (2009). Са својим представама и филмовима гостовао је на свим важнијим регионалним, европским и светским фестивалима, на свим континентима. Награђиван на фестивалима у Сарајеву (МЕСС 1990), Охриду, Зрењанину, Зеници, Земуну, Валенсији, Трсту, Кијеву, Сочију, Херцег Новом...

Аутор четрдесетак сценографија за своје, као и представе других редитеља. Креативни директор у више кампања и догађања (Еуросонг 2007: „Молитва“, 2010: учешће БиХ).

Објавио књигу есеја *Apostrophe* (Београд, 2007). Дуже време пише колумне о фудбалу, а 2012. је објављена и књига његових сабраних колумни *Пасивни офсајд*.

Уметнички директор Југословенског драмског позоришта у Београду, од 2001.

КРИТИКА

ШТА РАЂА ЗЛО, А ШТА ДОБРО

(...) Драматизујући и режирајући *Semper idem* на сцени Народног позоришта Сомбор, Горчин Стојановић ради добру ствар. „Враћа“ Лебовића у родни Сомбор, који је путем варошана и сам један од јунака његове животне приче, плус – одлично примеђује драмски (готово трагикомички) потенцијал прозе Ђорђа

Лебовића. Вицкасту оштрину наратије драматизацијом претаче у део наступа главног лика, док велики део најбитнијих дијалога задржава, не избегавајући волуминозност (трајање од скоро шест сати) представе. Сликвитост језика претвара делом у сценографске (рад редитеља) и костимографске (Лана Цвијановић) детаље реалистичког типа, прибегавајући и видео-илустрацијама, а делом, на оним симболичким нивоима текста, посеже и за значењски дубљим поступцима у мизансцену (променама ритма, стила игре), аранжманима светла, сцена... Све ово Стојановић поготово осветљава вишезначно потентним ауторским коментаром – сатом на којем казаљке све време показују „пет до дванаест“, а онда пред крај и потпуно нестану.

Карактеризација ликова – одлично урађени глумачки задаци, у великој мери могу се приписати одличној, јасној и недвосмисленој приповедачкој моћи Ђорђа Лебовића, као и сувислости и суверености сомборског ансамбла који и овај пут предводе Марко Марковић, Саша Торлаковић, Биљана Кескеновић, Ивана В. Јовановић (чак 20 глумаца игра у представи!). Односе међу њима – ко је ту ко, шта и коме – понекад је тешко „похватати“, као и поједине редитељске поступке онеобичавања реалистичког приказа тока радње (као што је онај кад се део представе у назнакама изводи као проба, односно позориште у позоришту). Потпуно препуштање, пак, праћење основне линије наратива – животну хронику мудре стармале главе Ђорђа Лебовића у мае-

стралној изведби Марка Марковића, „крпи“ све, условно речено, недостатке модернизоване, а суштински старомодне представе (изречено без негативног вредносног предзнака).

Сомборска публика представу је пратила с великом пажњом и наградила вишеминутним аплаузом. Можда ништа, ни Лебовићево дело, ни дејство човечанства, није дефинитивно, и баш као што каже наслов *Semper idem*, увек је исто – глупост, мржња, обест, рађају злочин. А уметност?!?

Игор Бурић (*Дневник*, 6. 12. 2019)

(...) Укратко, редитељ нас доследно, од једне до друге епизоде Лебовићеве повести, води кроз радњу романа. Наравно, Стојановић – и као редитељ и као драматизатор – оправдано сажима приповедање и, поштујући принципе и хронологију пишчеве нарације, повременим елипсама прави скокове кроз време.

На самом почетку представе, како и налаже старозаветна прича, повест бива зачета из ништавила. Позорница је празна, сценографије нема, односно готово да је нема. Изнад сцене је, наиме, сат. Показује да је задњи час – пет до дванаест. Премда је главном јунаку, Ђорђу, живот тек отпочео, време му је одмерено. Тридесете су године прошлог века, Хитлер је ступио на повесну сцену и Јеврејима време истиче. Уједно, то ће бити и мера која одређује трајање живота главног јунака у еденској невиности. Сlike се муњевито смењују, но без обзира на сценску сублимацију, Стојановић пушта да свака секвенца Ђорђевог детињства траје, јер ће то бити сећања од којих ће он доцније живети. У исти мах, кроз та ће сећања данас, посредством театра, васкрснути стари Сомбор. Све се, дакле, одвија кроз фрагменте, безмало трептаје. Једна за другом ће минути и породичне драме и трауме; нижу се крокији-портрети појединих чланова шире и уже фамилије; упечатљиве тренутке дечакове среће смењују његова разочарења; животна искуства која постепено стиче учиниће од безбрижног дечака мудрог момчића; његова рана другарства, и прве љубави, и сексуална искуства, постепено прекрива фина копрене саткана од онога што Киш одређује појмом болне спознаје „узнемирујуће различитости“.

Управо ће она Ђорђа испрва, још у Сомбору, у великој мери збунити, али и формирати, пратиће га када се пресели у Загреб, а и

доцније, кад се буде вратио у родни град, да би елеменат „узнемирујућег“ дефинитивно испао из синтагме када Ђорђе буде отпремљен у Аушвиц, Маутхаузен и Саксенхаузен. Јер тада ће детиња слутња постати судбинско одређење, а по ко зна који пут ће бити потврђена истина да је зло увек исто, дакле *semper idem*. Као што је писало изнад порте сомборске цркве. Но, то је већ нека друга прича. Њу, барем у роману *Semper idem*, Лебовић није записао, па је отуда неће бити ни у сомборској представи. Доба невиности и сомборско-загребачке младости неумитно је прошло.

Александар Милосављевић (*Рефлексije, Трећи програм Радио Београда*, 7. 1. 2020)

Расап слике једног света

(...) При оваквим театрализицијама или екранизацијама редитељи се обично одлуче да се фокусирају на неке аспекте монументалног књижевног дела који их највише интригирају и при томе им изгледају најпогоднијим за безболну промену форме; Горчин Стојановић, међутим, као да хоће сад и хоће све, као да је решио да истера привидни каприц и обухвати такорећи све иоле важне, или можда и не тако пресудно важне, тематско-мотивске тачке Лебовићевог монстр-штива, не питајући за цену у људству и материјалу. *Vody count*: представа Народног позоришта у Сомбору, онаква каквом су је виделе очи премијерне публике, траје безмало шест сати, уз три паузе, и окончава се тачно, али хидрометеоролошко-заводски тачно у поноћ, док напољу звоне

звона сомборских цркава, а ми се више не питамо за ким звоне, јер смо о томе подробно и упечатљиво обавештени у претходних шест сати, који минут горе-доле.

Да би све ово било уопште могуће морао је Стојановић, након огромног драматуршког рада, покренути механизам какав ни јаче и веће куће не би тек тако могле да пуне у погон. На сцену је истерао све што му је било на располагању: и првотимце, и резервну клупу, и јуниоре и госте; неки су ту у више рола, сви остављају срце на дасковитом терену, а Марко Марковић као центарфор-наратор, у особито деликатној трансформерској улози осетљивог лебовићевског субјекта од његових најранијих сећања па до раних младићких дана, онај је коме је на плећа запало да се на њему представа одржи или сломи, јер ако њему не поверујемо од прве и не одржимо такав однос до краја, чему онда све друго, то јест, чему сав тај, да простите, театар чије се кулисе наједаред одвише провиде, чим не ферцера оно на чему би требало да се држи, што му је кичма? Али се одржало и држи се: Марковић је, није да није, приказао раскош својих глумачких могућности а да, уз врло ретка искакања која су, што би се рекло, проблем не до краја прочишћеног концепта (нпр. неке сувишне и неукусне персифлаже за забаву локалне публике, попут оне с Буњевцем), није посезао за јефтиним пречицама до публике коју би, тобоже, требало повремено мунути у ребра да не задрема погубивши се у овом целовечерњем збитију.

Теофил Панчић (Време, 4. 12. 2019)

WRITER

ĐORĐE LEBOVIĆ (SOMBOR 1928 – BELGRADE 2004)

Serbian writer, playwright, and screenwriter.

At the age of 15, due to his Jewish background, he is sent to the infamous German concentration camps Auschwitz, Mauthausen, and Sachsenhausen. These bitter experiences from the war will leave a deep mark on his later work.

In his plays, he evokes the memories of his childhood and tries to reach the answers to questions related to the deepest and most thoughtful processes that trigger everyone's thirst for destruction in war conditions.

His dramas and radio dramas are: *The Heavenly Squad* (with Aleksandar Obrenović, the Sterijino Pozorje Festival Award for best drama in 1957), *Light and Shadows*, *The Funeral Usually Begins in the Afternoon*, *The Charlatan* (with J. Lešić), *Three Grotosques*, *Hallelujah* (the Sterijino Pozorje Festival Award for best drama in 1965), *Victoria* (the Sterijino Pozorje Festival

Special Award for drama in 1968), *A Lonely Crowd*, *Fallen Angels*, *The Doll from the Bed No. 21*, *Down Earth* (based on the novel Milan Nerandžić by Jakov Ignjatović), *Ravangrad 1900* (based on a short story by Veljko Petrović), *The Szentendre Rhapsody* (based on the writings of Jakov Ignjatović), *A Soldier and a Doll*, *Ten Percent Close to Madness* (in manuscript), *Cacti and Roses*.

Besides theatre, radio, and television dramas, he wrote screenplays for some of the most famous films of SFRY, including *The Bridge*, *Walter Defends Sarajevo* and *The Partizan Squadron*, all directed by Hajrudin Krvavac.

DIRECTOR

GORČIN STOJANOVIĆ (SARAJEVO, 1966)

Finished from the First Gymnasium, and graduated direction from the Faculty of Dramatic Arts in Belgrade, in the class of Dejan Mijač and Egon Savin. Directed over thirty productions based on plays by Shakespeare, Wedekind, Sterija, Nušić, Biljana Srbljanović, Karl Kraus, Fassbinder, Toller, Lorca, Bojić, Pekić, Andrić, and other authors, in a number of theatres in Belgrade, Skopje, Sarajevo, and Sombor. He also directed two feature films, *Premeditated Murder* (1995) and *The Hornet* (1998), as well as two television series, *Foxes* (2002) and *Just Like Love* (2009). His plays and films were invited to all relevant regional, European and international festivals, on all continents. He won prizes at festivals in Sarajevo (MESS, 1990), Ohrid, Zrenjanin, Zenica, Zemun, Valencia, Trieste, Kyiv, Sochi, Herceg Novi, etc.

He has been the art director of the Yugoslav Drama Theatre since 2001.

REVIEWS

What Brings Evil, and What Brings Good?

(...) By dramatizing and directing *Semper Idem* on the stage of the National Theater Sombor, Gorčin Stojanović is doing a good thing. He "brings back" Lebović to his hometown Sombor, which becomes, through the people, one of the heroes of his life story, and in addition to that, he

perfectly notices the dramatic (almost tragicomic) potential of Đorđe Lebović's prose. The witty sharpness of the narration is transformed into a part of the protagonist's performance, while Stojanović keeps a large portion of the most important dialogues, not avoiding the massiveness of the play (it is almost six hours). Stojanović turns the picturesque of the language partially into the realistic set design (organized by himself) and costume design (by Lana Cvijanović), resorting to video illustrations, and partly, on the symbolic levels of the text, reaching for significantly deeper actions in the *mise-en-scène* (changes in rhythm and style of the play), as well as lighting designs and scene designs. Stojanović illuminates all this with a potent authorial commentary – a clock that shows minutes to midnight at all times until it completely disappears in the end.

Igor Burić (*Dnevnik*, December 6th 2019)

(...) In short, the director takes us sequentially from one episode of Lebović's life to the next. Of course, Stojanović – the director and set designer – shortens the narration and, respecting the principles and chronology of the writer's narration, uses ellipses to jump through time.

(...) In this great ensemble – in accordance with the director's concept, it is hard to distinguish main characters from supporting roles – those who stand out are Marko Marković, who portrays the protagonist, Ivan V. Jovanović, depicting his mother, Saša Torlaković as Đorđe's grandfather and Srđan Aleksić as his stepfather. Marković completed his tasks with a finely tuned inner distance, avoiding the traps of the banality of a child's character, limiting the manifestation of a child's life to movements and gestures. And yet, he manages to find solutions and adequate acting methods to successfully and suggestively create the character of a curious boy maturing prematurely and generates situations necessary to show Đorđe's youthful naivety and, even more importantly, innocence. In that way, Marković's Đorđe was, at the same time, the protagonist of the story, its main initiator and narrator who comments it from a distance – both temporal and psychological.

Aleksandar Milosavljević
(*Reflections*, Radio Belgrade 3, January 7th 2020)

